

Úvod, členění, charakteristika

Průřezová témata

1. hodina

Období romantismu X 19. století, etymologie

~~romantismus: konec 18. století až první světová válka? X hudba 19. století~~

- romantický = týkající se období romantismu X romantický = postoj, názor, není vázán na konkrétní epochu
- *romance* (starofr.) = báseň, román, v aj. „na způsob románu“, „fantasticky“
 - v literatuře 17. a 18. stol.: to, co je pohádkové, fantastické → možnost vyjádřit se subjektivně, vypjatě, dobrodružně
 - v 18. stol. se dostává do nj. a fj.
 - v době osvícenství: to, co je protikladem k racionálnímu

Romantismus v literatuře a v hudbě

romantismus v literatuře a v hudbě v první polovině 19. stol., představitelé (Německo):

- Ludwig Tieck (1773 - 1853): *Herzensergießungen eines kunstliebenden Klosterbruders* (Výlevy srdce uměnímilovného klášterního bratra, 1797), *Romantische Dichtungen* (Romantické básně, 1800)
- Wilhelm Heinrich Wackenroder (1773 - 1798)
- Novalis (1772 - 1801) - jeho zásluhou se dostává do německé literatury
- bratři Schlegelové aj.
- od konce 18. stol. už slovo „romantismus“ v německé literatuře zdomácnělo
- v Anglii: John Keats (1795 - 1821)
- užití pojmu v hudbě: poprvé E. T. A. Hoffmann (1776 - 1822) v recenzi na Beethovenovu 5. symfonii (4. 7. 1810 v AmZ)
 - zpočátku označuje jen určité stylové rysy, později přeneseno na označení celé epochy
- romantické rysy se ve skladbách objevovaly daleko dříve, než začaly být reflektovány jako „romantické“

Zařazení hudebního romantismu do kontextu dějin (evropské) hudby

1. Periodizace všeobecně dějepisná

- novověk: 1492 - dodnes

2. Periodizace univerzálně umělecká

- umění romantismu (datace různá podle druhů umění)

3. Hledisko hudebně - imanentní:

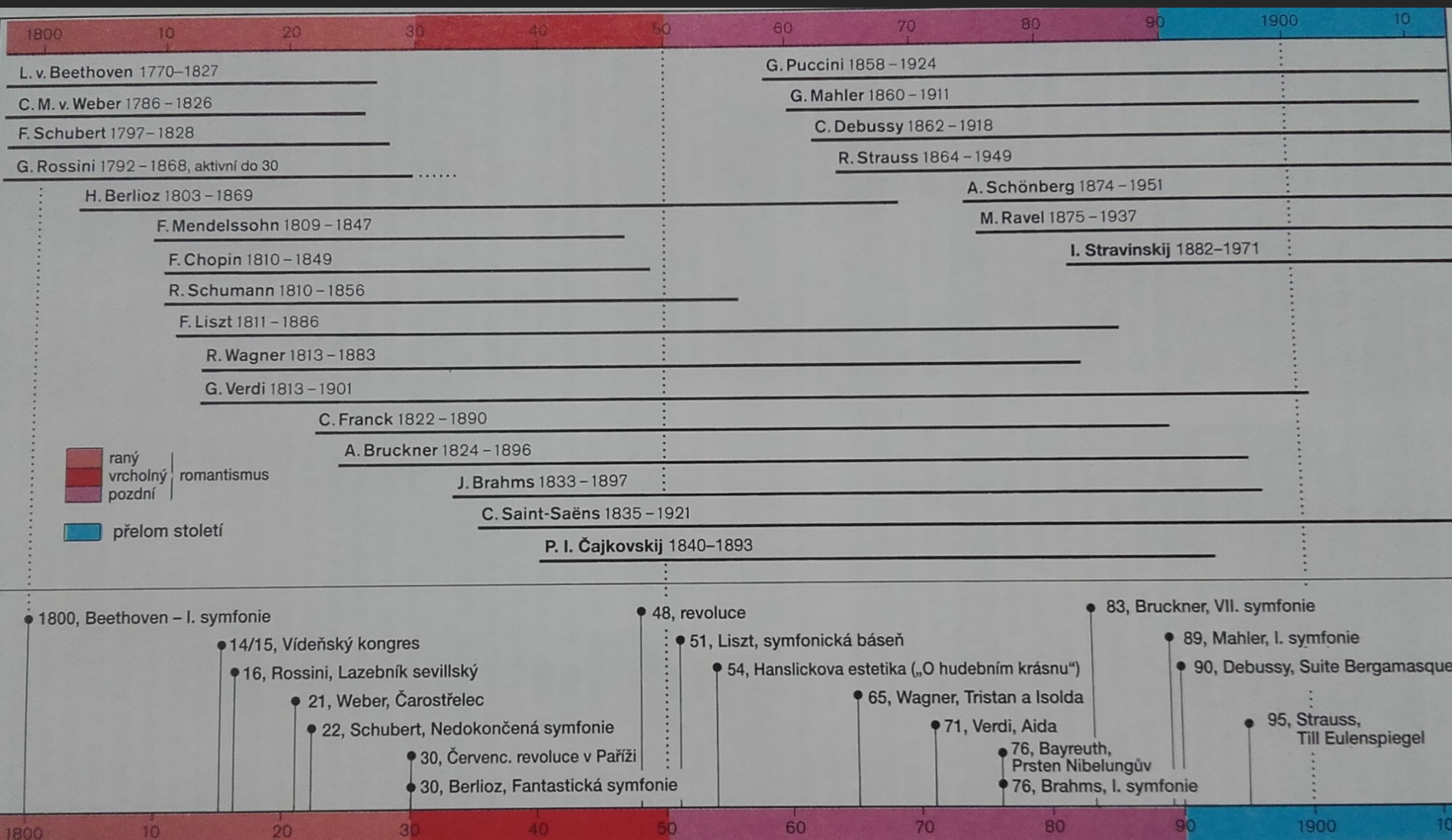
a) Vladimír Helfert: *Periodizace dějin hudby. Příspěvek k otázce logiky hudebního vývoje* (1938)

- styl melodicko-harmonický: 2. pol. 16. stol. - poč. 20. stol.

b) Ctirad Kohoutek: *Hudební styly z hlediska skladatele* (1976)

- sloh melodicko-harmonický (rytmicko-polymelodicko-harmonický)
 - styl romantismu (1. pol. 19. stol.)
 - rané syntézy slohu (2. pol. 19. stol. - poč. 20. stol.)

Členění romantismu

Zdroj:
MICHELS,
Ulrich. *Encyklopedický atlas hudby.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. ISBN 80-7106-238-3, s. 400

Tradiční členění

- raný (1800 - 1830) - starší a mladší generace
- novoromantismus (1830 - 1860)
- klasicko-romantická syntéza (1860 - 1890)
- pozdní (1890 - 1920)

- není striktní! současníci v jiném geografickém prostoru X tvorba autorů stejného původu X vývoj tvorby jednoho autora X eklekticismus...

Charakteristika: historické souvislosti

- stabilní vliv státního, silní měšťanstvo
- romantismus = vzpoura proti klasicismu aristokracie, proti přísným pravidlům a zásadám, odpor k narůstajícím kapitalistickým formám života společnosti
- dynamický rozvoj ekonomiky (velkovýroba, železniční a lodní doprava, strojírenství, chemie) → víra v neomezené možnosti a schopnosti člověka, vidina stálého pokroku, síla jedince a společnosti X prostředky nerovnoměrně rozdělené (→ hospodářské krize)
- rostoucí vliv měšťanstva → zájem o vzdělání a kulturu → demokratizace umění → nutnost „vychovat“ obecnost, diváky... (vznik odborného periodického tisku, abonementních koncertů, odborného školství...)
- optimistická vize revoluce: nová svobodná společnost (ideály VFR!!!)
- osvícenský ideál přirozenosti: kult přírody (J. J. Rousseau), nyní zidealizované

Obecná charakteristika

- člověk - umělec uzavřený do sebe, přesto bdělý, snaha o naprostou emancipaci, stává se bohémem
- odklon od reality, touha po dosažení snového světa, kde by bylo možno svobodně tvořit
- tvůrčí osobnost a její geniální čin je hodnocen výše než soustavná práce
- snění je stavěno nad realitu, subjektivní život jde často proti obecným zájmům, vzpoura individua
- zájem o exotiku, tj. vzdálené, příp. málo známé (menšinové) kultury - souviselo s romantickou touhou po dalekých a neznámých poutích
- z historických období inspirace středověkem
- zájem o vlastní národní minulost, obdiv národních osvobozeneckých bojů, národní uvědomění: vznik „národních škol“ (zejm. ruská, česká, severská), odkazy na staré mistry (citace (chorálu) aj.), období vzniku národních hymen, vliv vyvoje jazyka (u nás: J. J. Ryba, CNO), orientace na historii, národopis, jazykovědu. Pozor: často zkreslené = zidealizované představy o historii vlastního národa. U nás zájem zejm. o husitství (choral *Ktož jsú boží bojovníci!*) a české pověsti.
- X neofolklorismus!!!
- extrémní podoba: podcenění pevné stavby díla, přeceňování inspirace, nedostatek rovnováhy mezi citovou a intelektuální složkou tvorivosti, přemíra subjektivnosti, mělká sentimentalita, pocit zneuznání génia nebo naopak velikášství, revolučnost, vášnivá smyslnost a chorobná sexualita

Charakteristika a vnímání hudby

obsah hudby a filozofie je týž, má mystické kořeny (to je společné s filozofií):

- hudba - nejdůležitější postavení ze všech druhů umění:
 - A. Schopenhauer!
 - hudba je nejlépe schopna navodit lidské city, vášně a nálady
 - podstatu světa vidí ve vůli k životu a odrazem této vůle je hudba
 - E. T. A. Hoffmann
 - instrumentální hudba je nejromantičtější umění
- panakeion = hudba je všeuzdravující, schopná člověka povznést nad lidská strádání
- řeč, která sděluje nálady a osobní zážitky, pocity
- hudba je schopná vyvolávat nejrozmanitější asociace
- kult skladatele-génia - zcela emocionální chápání: je vyvolen, povolán k tvůrčí činnosti, má ušlechtilé schopnosti X skladatelské zaměstnání není společensky uznávané
- představa, že hudba maluje myšlenky (dovršeno v impresionismu)

Další charakteristika

Ustanovení estetických druhů umění (zejm. literatura)

- studium lidové hudby a lidové písně, často se ovšem smazávala hranice mezi lidovou a umělou tvorbou, tj. domněnka, že lze vytvořit UD napodobením lidové písně (úpravy, komponování tančenic skladeb co nejvěrnějších lidovým písním) X lidová tvorba jako zdroj inspirace → hodnotná díla, populární útvary: píseň, opera
- historismus: znovuobjevení skladatelů, kteří zapadli v zapomnění (J. S. Bach), ustanovení chápání dějin hudby (např. první vídeňská škola), výzkum gregoriánského chorálu (→ vznik hudební paleografie)
- hudební produkce se čím dál víc orientovala na provádění skladeb již nežijících autorů
- chápání UD jako něčeho, co je konečné, neměnné, uzavřené X pasticcio
- kult virtuózů, extrémní požadavky na interprety
- zakládání orchestrů a komorních souborů, pěveckých sborů a uskupení
- budování (více či méně pravidelného) koncertního provozu a dělba rolí v něm (skladatel, dirigent, interpret, producent, režisér...)
- vytváření hudebních center - měst, která navštěvovali významní umělci
- rozvoj hudebního školství

Charakteristika hudebních prostředků

netze aplikovat plošně, týká se pouze děl nejcharakterističtějších pro období hudebního romantismu (charakteristické dílo = ?)

- nemožná jednotnost vývoje ve všech státech a zemích (geograficky) / všech národů a národností (sociologicky): rozdílná kulturní a hudební tradice, rozdílné životní podmínky, národní uvědomění, různé vlivy ostatních států, příp. vzdělání skladatelů aj.
- všechny slohové znaky romantismu nejsou stejně výrazné u všech skladatelů a děl - pozor na schematičnost!
- literatura: KOHOUTEK, Ctirad. *Hudební styly z hlediska skladatele: (stručná antologie základů starší kompoziční praxe a teorie)*. Praha: Panton, 1976, s. 122-127

Technické zdokonalování
hudebních nástrojů

Vznik nových hudebních typů a
forem: charakteristický kus, píseň
beze slov, symfonická báseň,
hudební drama, programní symfonie

v melodii i harmonii

Rozšiřování orchestru co do počtu
nástrojů stávajících i dosud v
orchestru nevyužívaných (varhany,
druhy bicích a dechových nástrojů,
lidové nástroje...)

Harmonická struktura je podkladem k
volnému rozvíjení větších ploch. Záliba v
chromatice, aniž je narušený základní
charakter tóniny. Použití alterovaných
akordů, zmenšených akordů → pocit napětí

Bohaté instrumentační postupy,
používání extrémních rozsahů (i
dynamických) → zjemnění
palety zvukových barev

Složité a nepravidelný
rytmus, nepravidelné
složené takty

Uvolněná hudební
struktura (forma), která
je přizpůsobena
obsahovému záměru

Vedle pravidelných
melodických linií i
nepravidelně stavěné

Osamostatnění hudebních nástrojů
v orchestru, jsou dokonaleji
propracovány. Povýšení
instrumentace na stejnou úroveň s
ostatními prostředky hudby

Průřezová témata

(mimo české země)

Zakládání konzervatoří v Evropě

• lat. conservare = uchovat

- vzdělávání nekompletní, až postupně narůstal počet oborů, aby vzdělání pokrylo potřeby praxe
- ve velké míře vstupují do hudebního vzdělávání soukromí učitelé
- 1795 Paříž, 1807 Milán (pojm. po Giuseppe Verdim), 1808 Neapol
- 1808 (výuka od 1811) Praha - první ve střední Evropě!!!
- 1819 Vídeň
- 1822 Londýn
- 1843 Lipsko - zakl. Felix Mendelssohn-Bartholdy, pojm. po zakladateli
- 1846 Mnichov, 1850 Berlín a Kolín nad Rýnem, 1856 Drážďany, 1857 Stuttgart
- 1861 Varšava (pojm. po Fryderyku Chopinovi)
- 1862 Petrohrad (zakl. Anton Rubinštejn, pojm. po N. A. Rimském-Korsakovovi), 1866 Moskva (zakl. bratr Nikolaj Rubinštejn, pojm. po P. I. Čajkovském)
- 1875 Budapešť (pojm. po Ferenci Lisztovi), Řím
- 1882 Helsinky (pojm. po Jeanu Sibeliovi)

Hlavní změny ve vývoji vybraných hudebních nástrojů, výrobci

KLAVÍR

- Muzio Clementi - 1785 továrna v Londýně, nakladatelství (vyd. Beethovenovo dílo), žáci: J. B. Cramer, J. Field (poprvé používal pedál jako rovnocennou součást klavírního projevu), J. L. Dusík, G. Meyerbeer
- Paříž:
 - výrobci: Ignaz Pleyel X Sebastien Érard
 - virtuozové: L. M. Gottschalk, S. Thalberg, F. Kalkbrenner, F. Chopin, F. Liszt (první začal využívat celou klaviaturu, tj. 88 kláves), F. Hiller, A. Dreyschock
- Rusko:
 - Theodor Leschetitzky (žáci: I. J. Paderewski, V. Safonov, P. Wittgenstein)
 - bratři Anton a Nikolaj Rubinsteinové (zakladatelé konzervatoří v Moskvě a Petrohradu, pozor! Arthur Rubinstein (1887 - 1982), také klavírista, ale ne příbuzný)
 - S. V. Rachmaninov, A. N. Skrjabin
- Německo: R. Schumann, C. Schumannová, F. M.-Bartholdy, I. Moscheles (uspořádal první sólový klavírní večer 1837)
- další: Charles Hallé - první interpret všech Beethovenových klavírních sonát, vynalezl mechanickou pomůcku na automatické otáčení not na pultu, H. von Bülow
- ostatní (M.-Bartholdy, Chopin, Liszt, Schumann, Schumannová, Skrjabin, Rachmaninov ad.) viz podrobněji dále v jednotlivých blocích

HOUSLE

- Nicolò Paganini (1782 - 1840), rovněž vynikající loutnista a mandolinista, obrovské fyziologické předpoklady, také komorní hráč, rozhodující úspěchy: 1813 La Scala, 1828 Vídeň. 24 capriccií pro sólové housle (zvl. 24. capriccio a-moll) → F. Liszt: *Six Grandes Études de Paganini*, S. 141, S. V. Rachmaninov: *Rapsodie na Paganiniho téma*, op. 43, J. Brahms: *Die Variationen über ein Thema von Paganini*, op. 35, aj.
- četné koncerty → zámožný → vlastnil nejkvalitnější nástroje (výrobců Antonio Stradivari, Nicola Amati aj.)
- konzervatoř v Paříži:
 - François-Joseph Gossec, Jacques Pierre Joseph Rode
 - P. Baillot → žáci: J. B.Ch. Dancla (→ žačka: Maud Powell - americká sólová houslistka světového jména, v NYC premiérovala 1. verzi Dvořákova houslového koncertu), F. Habeneck (→ žák E. V. A. Lalo)
 - další pedagogové houslového oddělení: Pierre Rode, Rodolphe Kreutzer, Giovanni Battista Viotti
- Ch. A. de Bériot
- Pablo de Sarasate - španělský původ
 - vliv na Lalo (*Symphonie Espagnole*, op. 21), Bizeta (*Carmen*), Saint-Saëns (*Introduction et rondo capriccioso*, op.28)
 - dedikace Sarasatemu: Wieniawski (*Houslový koncert č. 2*, op. 22), Saint-Saëns (*Houslový koncert č. 3*, op. 61), Lalo (*Symphonie Espagnole*, op. 21), Bruch (*Skotská fantazie*, op. 43)
- Joseph Böhm - ředitel konzervatoře ve Vídni, žáci: Eduard Remenyi, Joseph Joachim aj.
- Joseph Joachim - spolupráce s J. Brahmssem

- VIOLONCELLO

- Robert Hausmann - spolupráce s Brahmssem (s Joachimem premiérovali Brahmsův *Dvojkonzert pro housle a violoncello*)
- Carlo Alfredo Piatti - učitel Hausmanna, působil a koncertoval v Londýně v sérii Populárních koncertů, člen smyčcového kvarteta Josepha Joachima, vydal školu hry na vlc

CEMBALO

- výroba: I. Pleyel aj.
- Wanda Landowská (1879 - 1959) - návrat cembala na koncertní pódia, odbornice na hudbu 17. a 18. století

DECHOVÉ NASTROJE

- nové žest'ové nástroje a zvětšení tónových rozsahů nástrojů stávajících, lesní rohy byly opatřeny ventily
- dřevěné nástroje: zdokonalení klapkového mechanismu fléten a plátkových nástrojů, Böhmův systém, nový saxofon
- nástroje vyrobené na objednávku skladatelů (Wagnerovy tuby, aidovky)

FONOGRAF

- nahrávání a reprodukce zvuku
- 1877 Thomas Alva Edison

GRAMOFON

- 1888 Emile Berliner

dirigenti

Arthur Nikisch (1855 - 1922)

- vyrůstal na Moravě, čeští předkové (otec od Nového Jičína, matka Slovenka)
- také houslista (člen Wiener Philharmoniker)
- hlavní působiště: Gewandhausorchester (Lipsko), Boston Symphony Orchestra (USA), Berlínská filharmonie

• Hans von Bülow (1830 - 1894)

- studia u F. Wiecka (klavír - premiéroval Lisztova klavírní díla), později u Wagnera, kterého obdivoval
- sňatek s Cosimou, dcerou F. Liszta

• Hans Richter (1843 - 1916)

- propagace díla R. Wagnera:
 - příprava *Mistrů pěvců* a *Siegfrieda* pro tisk
 - dirigent premiéry *Prstenu Nibelungova* v Bayreuthu 1876
- další působiště: Covent Garden (Londýn), London Symphony Orchestra
- získal čestný doktorát Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze

Vydavatelství, periodika

• 1800 vynález techniky litografie (Alois Senefelder) → rychlejší a levnější tisk not

VYDAVATELSTVÍ

- Lipsko:
 - Breitkopf & Härtel (1795, od 1819 pod názvem Breitkopf, nyní sídlo v Paříži) - vyd. kompletní dílo F. Schuberta a Deutsche catalogue (= Schubert Thematic Catalogue, 1951, 1978)
- Berlín/Vídeň: Simrock

PERIODIKA

- Allgemeine musikalische Zeitung (AmZ, vyd. Breitkopf)
- Neue Zeitschrift für Musik (NZfM, vyd. Schumann + Wieck, 1834 - 1844 Lipsko)
 - obhajoba vlastních estetických názorů
 - tzv. Davidovi spojenci vystupovali pod pseudonymy: Florestan (výbušný - Beethoven), Eusebius (zadumčivý - Jean Paul), Mr. Raro (F. Wieck), Chiara (Clara Wiecková), Felix Meritis (Mendellsohn-Bartholdy), Estrella (Ernestine von Fricken) aj.
- Revue Musical - zal. Francois-Joseph Fétis 1827 v Paříži, autor lexikografických a hudebně-historických prací, ředitel bruselské konzervatoře

Další literatura k 1. celku

- ~~MEZERÁK, Vladimír. Periodizace dějin hudby. Příspěvek k otázce logiky hudebního vývoje. In *Musikologie* 1, 1938, s. 7-26~~
- KOHOUTEK, Ctirad. *Hudební styly z hlediska skladatele: (stručná antologie základů starší kompoziční praxe a teorie)*. Praha: Panton, 1976, s. 11-17, 120-132
- PEČMAN, Rudolf. *Hudba romantiků*. Brno: Koncertní oddělení Parku kultury a oddechu, 1974. 45 s.